

โลกาภิวัตน์กำลังทำลายแนวคิดเรื่องพรมแดนของชาติ และทุบทำลายความเชื่อมโยงระหว่างอำนาจอธิปไตยกับดินแดนลงไป การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน แรงงาน สินค้า และวัฒนธรรม ข้ามพรมแดนของชาติอย่างรวดเร็ว กำลังทำลายแนวคิดและบทบาทหน้าที่ของชาติแบบเดิม

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ขบวนการทางการเมืองในสังคมต่างๆ ทั่วโลกได้ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนจากการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ไปสู่การเมืองวัฒนธรรม ที่เรียกร้องการยอมรับความแตกต่างหลากหลายและการดำรงอยู่ร่วมกันของความแตกต่างหลากหลายเพิ่มมากขึ้น การเมืองเริ่มปรับเปลี่ยนจากการเมืองเรื่องการกีดกันสิทธิไปสู่การเมืองเรื่องการให้สิทธิ จินตนาการของชุมชนในรูปแบบใหม่จึงเริ่มเน้นการดำรงอยู่ร่วมกันของความหลากหลายของเชื้อชาติ ศาสนา เพศ และการก่อรูปของพหุสังคม ที่ซึ่งวัฒนธรรมย่อยกลุ่มต่างๆ อยู่ร่วมกันได้บนพื้นฐานของการเป็น "พลเมืองทางวัฒนธรรม" ที่เท่าเทียมกัน พุดง่าย ๆ ก็คือ การเมืองวัฒนธรรมนั้นกำลังเข้ามาแทนที่การเมืองเรื่องชนชั้น และกำลังรื้อถอนแนวคิดเรื่องชาติแบบเก่า

ในทศวรรษหน้า รัฐทุกหนแห่งต้องเผชิญหน้ากับความเป็นจริงที่ว่ามีการเลื่อนไหลไปมาของประชากร สินค้า และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของตนเพิ่มขึ้นทุกขณะ และรัฐเองก็ไม่สามารถควบคุมการหลั่งไหลของสิ่งเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งเดียวที่รัฐพอจะควบคุมได้ก็คือดินแดน และการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนกลายเป็นเหตุผลหลักของการสร้างความชอบธรรมในการดำรงอยู่ของอำนาจรัฐ การเลื่อนไหลของผู้คนและสินค้าข้ามพรมแดนของชาติอย่างรวดเร็วทำให้เกิดตลาดแห่งการแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงความจงรักภักดีเพิ่มขึ้นอย่างมาก และรัฐเองก็ดูเหมือนว่าจะมีประสิทธิภาพในการแข่งขันในตลาดแห่งนี้น้อยมาก เพราะคู่แข่งในตลาดแห่งความจงรักภักดีนี้ มีทั้งบริษัทข้ามชาติและองค์กรระหว่างประเทศมากมาย ผลของการขยายตัวของตลาดและการแข่งขันดังกล่าว ทำให้รัฐซึ่ง

ครั้งหนึ่งเคยเป็นหน่วยงานหรือองค์กรที่มีอำนาจครอบงำการเข้าออกของสินค้า ผู้คน การนิยามความหมายของอัตลักษณ์ การสร้างประวัติศาสตร์และอุดมการณ์ชาติ เริ่มไม่สามารถผูกขาดอำนาจในการครอบงำ และนิยามความหมายเหล่านั้นแต่เพียงผู้เดียวได้อีกต่อไป อธิปไตยเหนือดินแดนกลายเป็นหลักการและความชอบธรรมสำคัญที่รัฐพยายามเหนี่ยวรั้งยึดมั่นระคองกอดเอาไว้อย่างแนบแน่น ในตลาดการแข่งขั้ระดับโลก รัฐจึงกลายเป็นเพียงผู้เล่นรายเดียวที่ต้องใช้ดินแดนเป็นพื้นฐานของอำนาจ ในขณะที่ผู้เล่นอื่นๆ อาจใช้กลไกตลาด การโฆษณา การเคลื่อนย้ายทุน หรือการสร้างขบวนการทางสังคมบนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ความเป็นชาติพันธุ์ และการนับถือศาสนาเดียวกัน ฯลฯ เป็นพื้นฐานของอำนาจและการสร้างความจงรักภักดีข้ามดินแดนและพรมแดนของรัฐชาติ จินตนากรรมของความเป็นชาติเริ่มมีลักษณะของการเลื่อนไหลข้ามพื้นที่ ถูกผลิตซ้ำและสร้างใหม่ในชุมชนข้ามถิ่นของผู้อพยพที่เชื่อมโยงอยู่ในชอกมุ่มต่างๆ ทั่วโลก และไม่จำเป็นต้องยึดโยงอยู่กับ "ดินแดน" ดังเช่นจินตนากรรมของรัฐ

หนังสือเรื่อง "อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในการเมืองวัฒนธรรม" เล่มนี้ เป็นผลผลิตของการทำงานสนามของนักมานุษยวิทยารุ่นใหม่ที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับความหลากหลายและเลื่อนไหลของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในการนำเสนอตัวตน และปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่ชายแดนรูปแบบต่างๆ

พื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ตามแนวชายแดนระหว่างไทย พม่า และลาว ในเขตภาคเหนือตอนบน โดยนักวิจัยในโครงการมุ่งความสนใจไปที่ชุมชนท้องถิ่นในเขตพื้นที่ชายแดนที่มีการเคลื่อนย้ายของสินค้า ผู้คน และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของรัฐชาติ โดยนัยนี้ รัฐชาติตรงบริเวณชายแดนจึงมีลักษณะเป็นพหุลักษณะ หรือมีลักษณะเป็น transnational มีโครงสร้างอำนาจซ้อนทับกันอยู่ มีการหลั่งไหลของทุนข้ามชาติเข้ามาในท้องถิ่น โครงการนี้จึงมีความสำคัญในด้านของการทำความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บริเวณพื้นที่ชายแดน เพื่อช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงและ

ความซับซ้อนของการเมืองวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการเปิดพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มชนต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

โครงการวิจัยนี้นำเสนอข้อค้นพบหลักและข้อเสนอสำคัญ 6 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก วัฒนธรรมมีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจกับพื้นที่ชายแดนหลายประการด้วยกัน เช่น วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และระหว่างรัฐชาติที่มีพรมแดนติดต่อกัน ในแง่นี้ วัฒนธรรมเป็นพลังขับเคลื่อนที่อยู่เบื้องหลังความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการเมืองข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ในทางกลับกัน หากปราศจากเสี้ยวซึ่งความเข้าใจหรือความอ่อนไหวต่อประเด็นทางด้านวัฒนธรรม อาจเป็นเหตุปัจจัยที่สร้างความขัดแย้งและความบาดหมางขึ้นระหว่างกลุ่มต่างๆ ได้โดยง่าย ยิ่งไปกว่านั้น การให้ความสำคัญกับมุมมองทางวัฒนธรรม ช่วยย้ำเตือนให้เราตระหนักว่า แนวชายแดนระหว่างรัฐชาตินั้น อุดมไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมระหว่างชนกลุ่มต่างๆ ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมและการค้าระหว่างคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีได้ถูกกำหนดโดยนโยบายของรัฐชาติแต่เพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้าม กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตามแนวชายแดนนี้มี "ตัวตน" และองค์กรทางเศรษฐกิจและการเมืองของตนเอง มีพรมแดนทางวัฒนธรรมของตนเอง และความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ นั้นเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์และการเจรจาต่อรองที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติและการสร้างนโยบายระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดนโยบายการค้าตามแนวชายแดน การแก้ปัญหาผู้ลี้ภัย คนอพยพพลัดถิ่น ปัญหายาเสพติด ฯลฯ จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเจรจาต่อรองและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ เหล่านี้

ประการที่สอง พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ซึ่งพรมแดนทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีลักษณะกำกวมและปรับเปลี่ยนไปตามการเคลื่อนไหลไปมาและปฏิสัมพันธ์ของผู้คน การมุ่งความสนใจไปที่ "ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ" ระหว่างรัฐ

กับผู้คนกลุ่มต่างๆ ทำให้เรามองเห็นความลึกลับขัดแย้งระหว่างพหุลักษณะของ
ชุมชนท้องถิ่นกับเอกลักษณ์ของชาติ

ประการที่สาม ชุมชนตามแนวชายแดนใช้การค้าและตลาดมืดเป็นพื้นที่ใน
การค้าจ้าง ต่อกกร หลบหลีก และทำทนายอำนาจรัฐในการควบคุมพฤติกรรมและ
กิจกรรมของพลเมือง ในแง่หนึ่ง เศรษฐกิจนอกระบบตามแนวชายแดน โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง กิจกรรมการค้าที่ผิดกฎหมายต่างๆ ล้วนแล้วแต่ดำรงอยู่ได้เพราะมีเขตแดน
ระหว่างรัฐชาติเกิดขึ้น กิจกรรมการค้าเหล่านี้ช่วยให้เรามองเห็นการทำงานของหน่วย
งานรัฐในการผลิตซ้ำอำนาจของตน อีกทั้งช่วยให้เรามองเห็นความลึกลับขัดแย้ง
ระหว่างหน่วยงานของรัฐที่ช่วงชิงผลประโยชน์ และใช้ความเป็นรัฐชาติในการตีความ
กฎหมายในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ผลประโยชน์เฉพาะหน้าของตน

ประการที่สี่ วัฒนธรรมของชนกลุ่มต่างๆ มีลักษณะที่ไม่ยึดโยงอยู่กับพื้นที่
อย่างจำเพาะเจาะจง (deterritorialized) ซึ่งหมายความว่า ความเชื่อมโยง
ระหว่างวัฒนธรรมกับพื้นที่ได้อ่อนกำลังลงไป เรามิได้เห็นวัฒนธรรมของชาวม้ง ลีซอ
อาข่า แต่เพียงในหมู่บ้านบนภูสูงอีกต่อไป แต่วัฒนธรรมถูกรื้อสร้าง เคลื่อนย้าย และ
แสดงในรูปของสินค้าและตัวตนของกลุ่มชนเหล่านี้ในบริบทของเมือง กระบวนการ
หลุดออกไปจากพื้นที่อย่างตายตัวของวัฒนธรรมท้องถิ่นในบริบทของโลกาภิวัตน์
หมายความว่าวัฒนธรรมถูกพรากจากรากเหง้าเดิมและพื้นที่เดิม แต่ในกระบวนการ
ที่วัฒนธรรมพลัดพรากจากพื้นที่เดิมนั้น ไม่ได้หมายความว่า วัฒนธรรมเหล่านั้นจะ
เลื่อนไหลไปอย่างเลื่อนลอยไร้จุดหมาย ในทางตรงกันข้าม วัฒนธรรมที่ถูกขุดราก
ถอนโคนอาจหวนกลับมา สร้างพื้นที่ใหม่ (reterritorialized) และสร้างชุมชนใหม่ใน
เมือง

ประการที่ห้า การศึกษาประสบการณ์ของคนพลัดถิ่น โดยเฉพาะชาว
กะเหรี่ยงและไทใหญ่ ทำให้เราพบว่า การพลัดถิ่นเป็นกระบวนการเชิงซ้อนที่มีอิทธิพล
ต่อการสร้างความหมายได้หลายมุมและทิศทาง คนพลัดถิ่นให้ความสนใจกับ
กระบวนการสร้างความหมาย การก่อรูปของอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบท

และเงื่อนไขของบ้านใหม่ โดยพยายามช่วงชิงอำนาจในการนิยามความหมายและการควบคุมวิถีชีวิตของตนเอาไว้ แม้ว่าคนพลัดถิ่นจำนวนมากจะมีชีวิตเป็นแรงงานรับจ้างที่ต้องทำงานหนักและได้ค่าจ้างแรงงานไม่มากนัก แต่ชีวิตทางสังคมก็ถูกวาดภาพในลักษณะของความสมานฉันท์ กลมเกลียว และเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับผืนดิน ท้องถิ่นและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ สัญลักษณ์และพิธีกรรมทางศาสนาถูกนำมาใช้เพื่อหลอมรวมความแตกต่างหลากหลายของประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของคนพลัดถิ่น และพยายามผนวกประสานตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบ้านใหม่ในฐานะเป็นชนชาติเดียวกัน

ประการที่หก ชาติที่เป็นอิสระ สมานฉันท์และเป็นหนึ่งเดียวทางเชื้อชาติ เป็นมายาคติที่กำลังจะถูกผลักดันที่ประวัติศาสตร์ไป การเลื่อนไหลไปมาของคนพลัดถิ่น ผู้อพยพ และแรงงานข้ามชาติ ทำให้เกิดชุมชนข้ามถิ่นขึ้นมาในทุกรัฐทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย เมืองใหญ่ๆ กำลังแปรสภาพเป็นพื้นที่ชายแดน เป็นพหุสังคมที่ก่อรูปขึ้นจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการดำรงอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ พรหมแดนของชาติไม่อาจกักขังหรือกีดกันผู้คนได้อีกต่อไป การมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายและซ้อนทับกัน การเกิดขึ้นของชุมชนข้ามถิ่น และการเขยิบห่างออกจากกันระหว่าง "รัฐ" กับ "ชาติ" "ดินแดน" กับ "อำนาจอธิปไตย" ทำให้แนวคิดเรื่อง "พลเมือง" แบบเก่าที่ยึดโยงอยู่กับความเป็นชาติ (เช่น ความเป็นไทย) และดินแดนอย่างแน่นอนตายตัว กลายเป็นสิ่งล้าสมัยและสร้างปัญหาขัดแย้งมากกว่าความสมานฉันท์

โครงการวิจัยนี้คงไม่อาจก่อกำเนิดขึ้นได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนจาก ศ.ดร. ปิยะวัติ บุญ-หลง และ ศ. ดร. วิชัย บุญแสง จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทางโครงการขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร. ปรีดดา เฉลิมเผ่า กอนันต์ตกุล และเจ้าหน้าที่ของศูนย์มานุษยวิทยาทุกท่านที่กรุณาจัดพิมพ์ต้นฉบับของโครงการวิจัยนี้เพื่อเผยแพร่ไปในวงกว้าง